

Balogh Piroska: Teória és medialitás. A latinitás a magyarországi tudásáramlásban 1800 körül

Budapest, Argumentum, 2015 (Irodalomtörténeti Füzetek, 175), 348 l.

Agostino Ramelli olasz mérnök először 1598-ban jelentette meg olasz és francia nyelven *Le diverse et artificiose machine* című munkáját, amelyben számos emelő, hadi gép, malom, és más, az élet különböző területein használatba fogható szerkezet mellett többek között egy könyvkerék ábráját és leírását is közölte.¹ A könyv 1620-ban *Schatzkammer Mechanischer Künste* címen németül is megjelent, egy ilyen példány 188., a könyvkereket ábrázoló metszete található Balogh Piroska *Teória és medialitás* című tanulmánykötetének címlapján is.

Bár Agostino Ramelli a köszvénytől szenvedőkre is gondolt a tudományos munka megkönnyítését célzó gépe megálmodásakor,² annak egészségügyi-karitatív funkciója mellett éppoly lényeges volt az a középkori egyházjogászok és humanista tudósok mindennapi gyakorlatán alapuló tudományszemlélet, amely egy ilyen gép szükségességét egyáltalán indokolta. Ramelli szerkezete ugyanis egy olyan (rosszabb esetben még a köszvénytől is szenvedő) könyvhasználót feltételezett, aki egyszerre egy időben több könyvet is szeretne forgatni munkája során – immár a szó szoros értelmében véve is. Az ilyen olvasó a könyveket nem egyvégtében olvassa, hanem apránként és szemezgetve, a rész számára fontosabb mint az egész, ami pedig a résznél is fontosabb: az egyes részek párhuzamai és ellentmondásai. A különböző eredetű részekből összeállítandó tudás. Tudományszemlélet, módszer és eszköz tehát szorosan összefügg:

„A humanistának rendben kellett tartania könyveit s egyszerre többüket is tanulmányozni, s képesnek kellett lennie arra, hogy források széles köréből merítsen adatokat. A 16. század végére egész sor új eszköz állt rendelkezésre az ilyenfajta irodai munka megkönnyítésére. [...] Az ilyen kereket használó humanista nyugodtan ülhetett, mint Ramelli mondja erről az eszközzel adott leírásában, s eközben könyvtárnyi szöveggel dolgozhatott. [...] E pompás gépezeteket, amelyek néhány példánya napjainkig fennmaradt, a legjobb könyvtárakban számos más eszköz egészítette ki.”³

– Ekképp foglalta össze a könyvkerék célját Anthony Grafton *Az olvasás kultúrtörténete* című ikonikus áttekintő munka *Humanista olvasás* fejezetében. Grafton ugyanakkor

¹ Agostino RAMELLI, *Le diverse et artificiose machine del capitano Agostino Ramelli : nellequali si contengono varij et industriosi movimenti, degni digrandissima speculatione, per cavarne beneficio infinito in ogni sorte d'operatione*, A Parigi, In casa dell'autore, 1588, 316–317.

² Így kezdi Ramelli a szerkezet bemutatását: „Questa è una bella et artificiosa machina, la quale è molto utile et commoda a ciascuna persona, che si diletta de lo studio, massimamente a quelli, che sono indispolti et travagliati di gotte, [...]” *Uo.*, 316.

³ Anthony GRAFTON, *A humanista olvasás = Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*, szerk. Robert CHARTIER, Guglielmo CAVALLO, Bp., Balassi, 2000, 201–238, 231.

nem a könyvkerék, vagy más, a tudományos munkában használatos technikai eszköz szerepét kívánta bemutatni, hanem egy olvasási praxis modelljét vázolta fel, nevezetesen a humanista olvasási gyakorlat „tudós olvasás” alváltozatát.⁴ A könyvkerék és különösen annak Ramelli-féle ábrázolása így avatódott egy olyan olvasási gyakorlat emblémájává, amelynek gyökerei – amint arra Grafton is felhívja a figyelmet – a középkorba vezetnek vissza, érvényét pedig valamikor a 19. század derekén veszíthette végleg el. Akár hivatkozunk Grafton alapművére, akár nem, a könyvkerék említése egyet jelent a több forrásból merítés, az excerpálás és a kompilálás gyakorlatával, végső soron a nem lineáris olvasással.⁵

Az ismertetett tanulmánykötet címlapját díszítő könyvkerék a címben (*Teória és medialitás: A latinitás a magyarországi tudásáramlásban 1800 körül*) a „tudásáramlás” és talán a „medialitás” szavak illusztrálására lehetett tehát hivatott, az által pedig, hogy a kép egy kora újkori olvasástörténeti kontextusba vonja e fogalmakat, értelmezi is a címet. S ugyan a szerző maga sehol nem hivatkozik Graftonra, nyilvánvalóan leginkább hozzá volna kapcsolható a könyvkerék felbukkanása a kötet Burke-tanulmányában, még ha csak egy hasonlat formájában is:

„Az előbbi [ti. az ars excerpandi] a szakirodalom olvasásának és jegyzetelésének módszertana volt, utóbbi [az ars compilandi] pedig e jegyzetek felhasználását, saját gondolatmenetbe való beépítését segítette. Az excerpálás és a kompilálás felfogása szerint a kultúrát, és ezen belül az esztétika tudományát is alapvetően kulcsszavak bizonyos rendszere határozza meg. Az ezzel a módszerrel dolgozó szerző a művek, kézikönyvek betürendes tárgymutatói alapján – a könyvkerék használatának mintájára – dolgozik. Ez nem azt jelenti, hogy nem olvas el teljes köteteket, de feljegyzéseit, reflexióit nem az olvasott művek szerint rendezzi, hanem kulcsszavak szerint.” (50)

Talán itt érdemes egy rövid kitérőt tenni, és leszögezni, hogy a *Teória és medialitás* egyáltalán nem olvasástörténeti szakmunka, sőt, valójában semmi köze nincs az olvasástörténethez. Nehéz volna frappánsan megvonni a tanulmányok közös nevezőjét – ez a feladat láthatólag a szerzőnek és a sorozatszerkesztőnek is komoly gondot okozott – így született meg (feltevésem szerint) az a cím, amelyből aligha derül ki bármi is. Ugyanis a kötet cím minden eleme magyarázatra szorulna – leszámítva persze a többé-kevésbé rögzített jelentéssel bíró „1800 körül” szintagmát –, ez a magyarázat vagy kontextualizáció azonban rendre elmarad. Így az olvasó csupán ilyen

⁴ Grafton nem nevezi meg a tárgyalt olvasásmódokat, ugyanakkor *A dolgozószobában* című egységben leírtak leginkább talán a „tudós olvasás” („gelehrtes Lesen”) kora újkorra alkalmazott fogalmának feleltethetők meg. Helmut ZEDELMAYER, *Lesetechniken: Die Praktiken der Lektüre in der Neuzeit = Die Praktiken der Gelehrsamkeit in der frühen Neuzeit*, Hrsg. von Helmut ZEDELMAYER, Martin MULSOW, Tübingen, Niemeyer, 2001, 11–30, 19–23.

⁵ Bárczi Ildikó egy középkori szerzetes excerpálási és kompilálási gyakorlatát példázta a könyvkerék segítségével: BÁRCZI Ildikó, *Könyvek a keréken: Ismeretlen beszédminta-részletek egy késő középkori magyar prédikátor tollából*, ItK, 112(2008), 5–6. sz., 603–631, 603; Ropolyi László pedig az elektronikus szövegvilágban böngésző olvasó praxisát állítja párhuzamba a könyvkerék elvével és a humanista olvasási gyakorlattal: ROPOLYI László, *A könyv és az olvasás*, Iskolakultúra, 13(2003), 6–7. sz., 114–120, 118.

vagy olyan asszociációira támaszkodhat, kénytelen vállalván ezzel az önkényes jelentésteremtés kockázatát. Nem tudjuk meg, mit ért a szerző „medialitás” alatt, milyen iskolák medialitás-fogalmához csatlakozik (vagy melyektől határolódik el); nem tudjuk, milyen tudományos diskurzushoz is kéne csatlakoznunk „tudásáramlást”, avagy hogy milyen szinteken is kellene ezt elgondolnunk. A „teória” fogalma sem magyarázza önmagát, annak értelmezésében azonban viszonylag egyértelmű támpontot kínál a kötet fejezetbeosztása. A könyv ugyanis két fő részre tagolódik, az első rész címe pedig: *Teória: Szerdahely György Alajos latin nyelvű esztétikaelméletének alakulás- és fogadtatástörténetéről*. A teória eszerint tehát legelsősorban esztétikaelméleteket jelölne. A második nagy szerkezeti egységre jut a medialitás, és valóban, ez a *Medialitás: A latinitás szerepe a tudományközvetítés diskurzusaiban* címet viseli. A címet ugyan érthetnénk az első részre is, hiszen Szerdahely György Alajos esztétikaelméletei, egyetemi oktatói tevékenysége és tankönyve nagyon is a tudományközvetítés témakörébe tartozhatnának. (Ugyanakkor nem lenne helytálló azt mondani, hogy e második részben azon tanulmányok kaptak helyet, amelyekben nem Szerdahelyről van szó – ennél ugyanis jóval komolyabb koherenciával bír e második egység.) Összességében talán megkockáztatható az a feltevés, miszerint a medialitás és a tudásközvetítés, tudásáramlás valamiképp hasonló jelenségeket akarnak leírni. S hogy e jelenségek összekapcsolhatóak a könyvkerék emblematiszmus jelentésével.

Felhagyva most már a kötet modern (műegészsként való) olvasásával, térjünk vissza az Edmund Burke esztétikájának recepcióját vizsgáló tanulmányhoz, annak is ahhoz a pontjához, ahol a könyvkerék említésre került. A tanulmány alapkérdése, hogy beszélhetünk-e magyarországi Burke-recepcióról? Az az előfeltétel, hogy amennyiben igen, úgy feltehetőleg a felsőoktatásban intézményesülő hazai esztétika alapműveiben volna e recepció leginkább tetten érhető – illetőleg itt volna leginkább érdemes ennek nyomait keresni, hiszen e művek kiemelt jelentőséggel bírtak a korszakban a tudás közvetítése szempontjából. Csakhogy Szerdahely György Alajos az *Aestheticában* mindössze egyetlen alkalommal hivatkozik Burke-re, ami – lássuk be – nem sok. E ponton kezd el forogni a könyvkerék, jelezve a szerző azon intencióját, miszerint nem érdemes korábbi korszakok tudományos gyakorlatát modernül szemlélteni, helyett termékenyebb volna kísérletet tenni a korábbi tudományos gyakorlatok működésének rekonstruálására.

A kötet szerzője azonnal túl is lép ezen elméleti-módszertani dilemma felvetés-jellegén, és határozott tudomány- és olvasástörténeti narratívát kínál a probléma megoldására. A könyvkerék „kocsijaira” felülteti Francis Bacon műveit (mindenek előtt a *De dignitate et augmentis scientiarum et artium* címűt); Főrizs Gergely tanulmányait az aforisztikus szerkesztésmód szerepéről; az eklekticizmust; valamint a kompiláció és excerpálás gyakorlatát. Összeolvasva e különböző szöveghelyeket, és természetesen még számos más, a kötet szerzője által hivatkozott művet, egy olyan elbeszélés laza körvonalai jelennek meg az olvasó előtt, amelynek egyik konklúziója (már ha e konklúziókat érdemes egymástól elkülöníteni), hogy az *Aesthetica* szövege egy önmagát elrejtteni nem

igyekvő, határozott hangon megnyilatkozó, kételkedő és kétségekkel küzdő, választ kereső elbeszélő előadásában szólal meg. Tudományszemlélete távol áll tehát attól, hogy fenntartsa a tudomány objektivitásának látszatát. Ebből következőleg munkamódszere sem nevezhető „tudományosnak” a tudományosság jelenlegi kritériumai szerint. Mellőzi ugyanis az explicit hivatkozásokat mások munkáira, hiszen a tárgyak, tárgyszavak összefüggése előrébb való, mint az a kapcsolat, ami az egyes idézeteket és definíciókat lelőhelyük alapján fűzi össze. A második konklúzió szorosan összefügg ez előbbivel: ahogyan azt Balogh Piroska is példázza a Burke-recepció kapcsán, az egyes tézisek, idézetek többnyire nem az ősforrásból (Burke valamely eredeti nyelvű, első kiadásából) származnak, hanem közvetítő művek sokaságán keresztül érkeznek el adott esetben éppen Szerdahelyhez. E közvetítő (mediáló) művek nem egyszer lexikonok, enciklopédiák, azaz kifejezetten a nem a lineáris olvasást célzó szövegek. A tézis eredete tehát nem számít, ebből következőleg az több helyről is elérheti majdani felhasználóját, hogy az majd saját gondolatmenetébe illessze azt. – A fejezet a korszak tudományos praxisának e sajátosságait figyelembe véve egy új kutatási programot hirdet, amelynek filológiai alapvetése, hogy „egyirányú leszámazási sémák” (78) helyett pontosan be nem azonosítható irányban vándorló toposzokat érdemes feltételezni (azaz leszámol az „eredet” kitüntetett szerepével), módszertani alapvetése pedig, hogy „a korszak fontosabb esztétikai kézikönyveinek és értekezéseinek szövegét hálózatként érdemes szemlélni, melynek kapcsolódási pontjai, többirányú linkjei a tematikus kulcsszavak” (53).

A tanulmány csakúgy, mint a kötet más írásai, egy ilyen nem nyilvánvalóan látható (mert pontosan meghatározható csomópontokkal nem mindig jelzett) tudományos hálózat működését írja le, megnevezve néhány feltételezhető pontot és rekonstruálható kapcsolatot. A „medialitás”, „mediális” az esetek többségében a tudásnak, információknak, toposzoknak e (többszörös) közvetítettségét jelentik. A szerző által meghatározott pontok lehetnek személyek (mint például Christian Gottlob Heyne és Schedius Lajos; Koppi Károly és Palásthy Márton; Spielenberg Pál és Kovachich Márton György), művek (Szerdahely György Alajos esztétikája és Kazinczy Ferenc szövegei; Burke, Hume és Szerdahely művei; Francis Bacon mitológiai könyvecskéje és Berzsenyi Dániel verse, sőt, Kazinczy folyóirata), intézmények (az Ephemerides Budenses és a Merkur von Ungarn), csoportok (az Ephemerides Budenses szerkesztői és a Draskovich-obszervancia; szabadkőműves csoportosulások és a magyar nyelv fejlesztését is célzó folyóiratok), fogalmak (aforisztikus szerkesztésmód és eklekticizmus), tudományszemléletek (göttingeni paradigma és a finn-magyar rokonítás; antropológia és kozmogónia, költészet és csillagászat) illetőleg ezek tetszőleges kombinációi. Mindez nem csupán a példákkal jelzett makroszinteken, hanem a filológia mikroszintjein is megvalósul. A tanulmánykötet sajátossága, hogy a rekonstruált többszörös hálózat kapcsolatai át- és átszövik az egyes írásokat, ezáltal többféle kötetrendezési elvet is lehetővé téve. Egyik kapcsolat sem válik azonban elsődlegessé – a kötet egészének így nincs kitüntetett tárgya, leszámítva e felszín alatt futó hálózatot. (A munka alcíme ellenére

a latinitás sem tekinthető ilyen tárgynak, hiszen *A nyelvkérdés és a latin újságírás paradoxonai a 18. század végén* című, az Ephemerides Budenses programját tárgyaló írást leszámítva a latinnyelvűség nem kerül az előtérbe, a kérdés fókuszába.)

A kötet koncepciójának talán szándékoltan, de a tárgyhoz mindenképpen illő laza körvonalai tág teret nyitnak az olvasó saját kérdésirányainak. Tulajdonképpen sokkal könnyebb kérdezve, szemezgetve – a könyvkerék analógiájára – olvasni e munkát, mint a maga egészében értelmezni. A kötet részben megteremtette az ehhez az olvasási módhoz szükséges apparátust, amennyiben gondos készítői névmutatóval és kötet végi összesített bibliográfiával is felszerelték. (Csak a rend kedvéért: az apparátus akkor válna tökéletessé, ha nem csak név-, de tárgymutató is társulna a szöveghez – ámbar ezt kimerítően pótolja majd, ha a könyv pdf-es változata szabadon hozzáférhetővé válik, és az olvasó kedvére futtathat benne szabadszavas kereséseket.)

Egyetlen ilyen olvasási utat be is mutatnék – kizárólag annak illusztrálására, hogy ez a lehetőség a *Teória és medialitás* írásaiban nem csupán azért kínálja magát, mert az egyes részeket ugyanazon szerző jegyzi (akit többé-kevésbé mégiscsak hasonló témák érdekelnek, és hasonló kérdésfelvetésekkel dolgozik), hanem mert egy valóban koherens, bár ki nem fejtett tudományos előfeltevés-rendszer húzódik meg az írások mögött. Ez az út Francis Baconnál kezdődik, azaz egy olyan Bacon-központú hálózatot követhetünk nyomon, amely a *Teória és medialitás* írásaiból indul ki, a könyvkerékre azonban más művek is felkerülve egyúttal messze ki is vezet abból. (Természetesen már eddig ezen az úton vezettem az olvasóimat – még ha ezt nem is tettem ilyen becsületesen nyilvánvalóvá.)

Hogy nem csupán Kazinczy folyóiratát, az Orpheust lehet Bacon felől olvasni, hanem a kötet más írásait is, azt talán látványosan példázza, hogy a névmutatóban a már nem élő, ugyanakkor nem köztörténeti jelentőségű személyek közül Bacon neve az előfordulások gyakorisága szempontjából listavezetőnek tekinthető: Koppi Károly vezet (57. oldalon van szó róla), őt követi Kazinczy (55 előfordulás), aki után Edmund Burke (38) és Spielenberg Pál (31) jön. Őket követi az esztétika atyjának tekintett Baumgarten (29), Francis Bacon (26), Hell Miksa (21), Sajnovics János (18), Kant (17), és Batsányi János (15). – Koppi azonban csupán öt tanulmányban szerepel, és ezek közül az egyik kifejezetten róla szól, Kazinczy kilenc írásban, Edmund Burke csak már négyben, Spielenberg pedig összesen háromban. Ezzel szemben Francis Bacon a 26 előfordulást a kötet tizenöt írásából (az előszót is ide számítva) nyolc különböző tanulmányból hozza.

Mindenek előtt Bacon nevének keresztül kapcsolódik Szerdahely az aforisztikus szerkesztésmóddhoz és tudományszemlélethez. Ez pedig nem csupán a Burke – Szerdahely viszonylatban nyer jelentőséget, hanem lényeges az *Aesthetica* egésze tekintetében is, hiszen alapvetően befolyásolja annak olvasásmódjait. A Bacon-hatás ezen implicit, rejtőzködő jelenlétét többféle útvonalon keresztül is magyarázhatónak véli a szerző, miközben el is bizonytalanít azt illetően, valóban Bacon-hatásról van-e szó:

„Természetesen nem állítható, hogy közvetlen Bacon-hatásként kell érteni az *Ae[sthetica]* részletesebben is megvizsgálandó retorizáltságát, hiszen a Szerdahely által is idézett angol-skót kritikai hagyomány (Burke, Home, Shaftesbury, Hutcheson stb.) éppúgy médiumként működhetett, mint a Meier-féle individuális horizontokkal operáló *Vernu[n] ftlehre*, vagy az ugyancsak aforisztikus alapozásúnak tűnő *meditationes*-műfaj, többek között Baumgarten emlegetett poétikája.” (35)

A felsoroltak közül a Burke – aforisztikus szerkesztés kapcsolat pontjait másutt az eklekticizmushoz köti a szerző: „Burke nyíltan felvállalja, hogy műve az eklektikus és empirikus tudományos vizsgálat módszertanát követi” (66). Burke Ciceróra hivatkozik eklektikus szemléletének megalapozásakor (67) – csak úgy, amiként Szerdahely is teszi azt az *Aesthetica* előszavában, mégpedig olyan módon, hogy saját szövegébe Cicero-szöveghelyeket épít be, egyszerre előadva és megjelenítve az eklektikus tudományoszményt.⁶

Az aforisztikus szál ezen a ponton Kölcseyhez, Berzsenyihez, Kis Jánoshoz és az Élet és Literatúrához vezet, a köztes pontot pedig Fórizs Gerely kutatásai jelentik. Fórizs szintén Bacon-hatást felételez, közvetítő közegként pedig a német populárfilozófiai szerzőket nevezi meg, úgymint például Johann Jakob Engelt vagy Christian Garve-et, akik maguk nem csupán alkalmazták az aforisztikus metodológiát, de egyúttal hivatkoztak is Baconre.⁷ Másutt Fórizs a cicerói eklekticizmust a német korai felvilágosodás filozófiai szerzőivel hozza kapcsolatba.⁸ Ugyan nem nevezi őt nevén, de Wilhelm Schmidt-Biggemann híres Horatius-idézetet címül választó *In nullius verba iurare magistri* című tanulmányára hivatkozva leginkább talán Christian Thomasiusról lehet szó.⁹

Ezen a ponton messze elhagyhatnánk az ismertetett tanulmánykötetet – ezt véletlenül se tegyük meg, ugyanakkor érdemes egy gyors pillantást vetni a feltárulkozó távlatokra, már csak azért is, mert e pontokon nyílnának föl azok a szerző által fel nem vázolt, avagy éppen csak felvázolt lehetőségek, amelyek tulajdonképpen szorosán következnének az írások szemléleti alapvetéséből. Az eklektikus tudománysszemlélet (filológiai filozófia, ahogyan Schmidt-Biggemann mondja) ugyanis nem csupán az esztétika diszciplínájában volt tetten érhető, hanem a történeti diszciplínákban is. Balogh Piroska részletesen elemzi a történész Koppi Károly és Palásthy Márton kapcsolatán keresztül az információk közvetítésének mikéntjét – ezt a szemléletet azonban éppenséggel ki lehetne terjeszteni a művek és művek közti információáramlás modellezésére is.

⁶ FÓRIZS Gergely, *Szerdahely György Alajos Aestheticájának alapelvei*, It, 94(2013), 2. sz., 187–206.

⁷ FÓRIZS Gergely, „Álpeken Álpekek emelkednek”: a képzés eszménye Berzsenyi elméleti szövegeiben, Bp., Universitas, 2009, 215–229.; FÓRIZS Gergely, *Kontextusok az Élet és Literatúra szerkesztői önértelmezéséhez = Margonauták: Írások Margócsy István 60. születésnapjára*, szerk. AMBRUS Judit, BÁRÁNY Tibor, CSÖRSZ Rumen István, HEGEDÜS Béla, VADERNA Gábor, Bp., reciti, 2009.

⁸ FÓRIZS Gergely, *A Nemzeti hagyományok és a neohumanista hagyomány = Szívből jövő emlékezet: Tanulmányok Kölcsey Ferenc Nemzeti hagyományok című írásáról*, Bp., reciti, 2012, 53–74.

⁹ Wilhelm SCHMIDT-BIGGEMANN *In nullius verba iurare magistri: Meddig ér el az eklekticizmus? = Uő, Teodicea és tények: A német felvilágosodás filozófiai profilja*, Bp., L'Harmattan, Német–Magyar Filozófiai Társ., 2011 (A Filozófia Útjai), 205–222, 205–211.

Hiszen még ha nem aforisztikus formában is adják elő anyagukat, forrásaikat a történészek is éppúgy másoktól gyűjtik, ahogyan más tudományterületek képviselői is. Ugyanez mondható el a csak érintőlegesen említett *historia litteraria* műfajáról – amely egyébként topikusan kötődik Bacon nevéhez, s e kapcsolat a magyarországi Bacon-recepcióban is hangsúlyosan jelen van –,¹⁰ s amelyet a kötetben az *Ephemerides Budenses* 1791-es január 4-i számának egy elsősorban Rájnys és Baróti Szabó Dávid munkásságát tárgyaló költészettörténeti áttekintése képvisel (262–265).¹¹ Erősen valószínűsíthető, hogy ez az irodalomtörténeti mini elbeszélés nem a szerkesztők valamelyikének egyéni vívmánya, hanem hozott szövegekből, koncepciókból épült fel. Az *Ephemerides* ugyanakkor akár arra is példa lehetne, hogy egyes médiumtípusok miként játszanak szerepet a tudás közvetítésében. Ehhez nagyon jó forrást szolgáltat a lapban publikált recenziók jegyzéke, amelyet a tanulmánykötetben ugyan nem, másutt azonban hozzáférhetővé tett a szerző.¹² A kötet vonatkozó fejezete elsősorban az ismertetett művek nyelvi és tematikai megoszlását vizsgálja, a recenziók táblázatában azonban többek között a műfaj és a terjedelem szempontjai szerint is kategorizálva vannak az ismertetések. Feltűnő például, hogy milyen gyakran szerepelnek aktuálpolitikai tárgyú röpiratok, jogi vitairatok vagy vallásos értekezések, melyek terjedelme (a műfajból adódóan) rövid. Felvethető a kérdés, hogy mit is jelent itt pontosan a recenzió szó: feltehetőleg ugyanis nem a saját vélemény megformálása, az ismertetett szöveg kontextualizálása, értelmezése zajlik, hanem sokkal inkább egyfajta a kivonatolásról, az információk tömörítéséről, rendszerezéséről és tovább adásáról lehet szó, aminek kiváló orgánuma egy rendszeresen megjelenő hetilap.

A kötet szerzője által jelzett, de ki nem fejtett távlatként nevezhető meg a Szerdahely György Alajos *Silva Parnassii Pannonii* című verses kötetének (amelynek csillagászati tárgyú verseit a tanulmánykötet egy írása tárgyalja) és Bacon *Sylva sylvarum* című kötetének tudomány szemlélete közötti kapcsolat. Hasonlóan érdekes felvetés Francis Bacon és a szabadkőművesség viszonya: a 18. század végén ugyanis Bacon a rózsakeresztes rend egyik alapítójaként tartották számon (273). – E kapcsolat magyarázó erejét Kazinczy folyóirata, az Orpheus, és Bacon mitológiai „lexikona” összevetésekor nyeri el.

¹⁰ Az ismertetett tanulmánykötet szempontjából különösen érdekes lehet Kecskeméti Gábornak a baconi kutatási program retorizáltságát hangsúlyozó értelmezése: KECSKEMÉTI GÁBOR, *A historia litteraria korai történetéhez = Historia litteraria a XVIII. században*, szerk. Csórsz Rumen István, HEGEDŰS Béla, TÜSKÉS Gábor, Bp., Universitas, 2006, 45–67. – A 18. század végén e hatás egyik lenyomata a Mindenés Gyűjtemény 1791. számának írása a *historia litterariáról*, ahol a Polyphemos-hasonlat egyértelműen jelzi az utalást Bacon *De augmentis scientiarum Libri X.* művére (a szöveghelyet lásd: Lib. II. Cap. IV.): *A' Literária históriáról, s' a' Tudományoknak eredetéről* = Mindenés Gyűjtemény, 1791, 5. sz., 83–85. Mindeközben Penke Olga egyértelműen bizonyította, hogy a lap e cikke is a francia nyelvű jezsuita lap, a *L'esprit des Journalistes de Trévoux*... fordítása: PENKE OLGA, *A Mindenés Gyűjtemény egyik forrása: Az Esprit des Journalistes de Trévoux*, MKSz, 104(1988), 4. sz., 248–273. (Az eredeti írást az 1771-es 2. kötet 65–67. oldalán találjuk.)

¹¹ Balogh Piroska az áttekintés teljes szövegét közölte a kötetben.

¹² BALOGH PIROSKA, *Reviews of Ephemerides Budenses 1790-1793*, kézirat, http://www.academia.edu/9305903/Reviews_of_Ephemerides_Budenses_1790-1793.

Miközben tehát a tanulmánykötet írásai és hivatkozásai egyértelműen a magyarországi Bacon-recepció széles kiterjedtségéről tanúskodnak, egyúttal azt is látnunk kell, hogy e recepciónak sem eredete, sem határai, sem vándorlási iránya nem határozható meg pontosan. Két külön tény (ha ugyan egyáltalán ténynek lehet nevezni az ilyesmit), hogy Bacon számos módon jelen van a 18–19. század fordulójának szövegeiben; valamint hogy létezik az eklektikus tudomány szemléletnek egy, a retorizáltságot előtérbe helyező hagyománya. Mindegyik tény tételezhető, s nagyon valószínű hogy van köztük kapcsolat. Ugyanakkor e kapcsolatot nem lehet egyértelműen bizonyítani – éppen az eklektikus tudomány szemlélet miatt. Mindehhez jön egy harmadik dolog, avagy „tény”: az excerpálás és kompilálás gyakorlatának meghatározó jelenléte a korszakban. Szintúgy olyasmi, amit az egyes szövegek esetében egyértelműen bizonyítani nehéz, jelenlétét kétségbe vonni mégis értelmetlen volna. Így bizonyos esetekben azt kell mondanunk, erőltetett a kötet szerzőjének azon szándéka, hogy mindenáron egyértelmű filológiai vagy életrajzi tényeket rendeljen egymáshoz, ezzel támasztva alá koncepció hitelességét. Egyetlen ilyen példát említek csak: „Úgy tűnik, a Szerdahely által követett olvasás- és írásgyakorlatra nagy hatással volt az a retorikai módszer, melyet ő jezsuita szerzetesként a prédikációírás gyakorlatából jól ismerhetett: az »ars excerpandi« és az »ars compilandi«” (50). – Valójában talán nem is szorul külön magyarázatra az a tény, avagy közhely, hogy Szerdahely György Alajos is ismerte az excerpálás és kompilálás gyakorlatát, azt ugyanis nem csak az egyháziak művelték, és körülbelül minden írástudó ismerte és alkalmazta.¹³

Tulajdonképpen ugyanaz a helyzet Baconnel, az eklektikus filozófiával és az aforisztikus szerkesztésmóddal, mint a könyvkerékkel. Teljesen értelmetlen volna azon kérdés nyomába eredni, hogy Ramelli könyvkereke használatban volt-e Magyarországon, avagy hogy egyáltalán hallott-e róla nálunk bárki is. A könyvkerék emblémája által képviselt tudományos gyakorlat és szemléleti mód ugyanis éppúgy tetten érhető olyan más, sokkal kevésbé anyagigényes eszközök használatakor, mint például az excerptumfüzetek, margináliák, adversariák.¹⁴ A könyvkerék ebből a szempontból tehát mindenképpen működött.

Működését azonban én ezen a ponton most megállítanám (illetve további forgásáról már nem adnék itt számot). Egyúttal javaslom az olvasóknak, hogy forgassák meg maguk is a *Teória és medialitás* kerekét: nekik bizonyosan sokkal érdekesebb összefüggéseket fog kiadni.

Bátori Anna

¹³ Erre példa többek közt: *Meiners Kristófnak Nagybirt. Kir. Tanácsosnak és Göttingai Prof. Oktatása, miképpen kellessék az Ifjaknak haszonnal dolgozni, kivált magokat az olvasásban és kijegyezésben és írásban gyakorolni*, Magyarra fordította [...] Kis János NagyBaráti Pred., Győr, Streibig József, 1798.; Kovács Sámuel, *A könyvekről és azoknak olvasásáról*, Tudományos Gyűjtemény, 1823, 12. sz., 48–70. De tulajdonképpen Kazinczy Ferenc *Pandektái* is e gyakorlat világi jelenlétét példázzák.

¹⁴ Ezen eszközöket lásd: Ann BLAIR, *Reading Strategies for Coping with Information Overload ca. 1550-1700*, *Journal of the History of Ideas*, 64(2003), 1. sz., 11–28.